

УДК 343.161.13

Ірина Волоско,*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У СУДІ ПРИСЯЖНИХ

Проаналізовано процесуальний порядок дослідження доказів у суді присяжних. Досліджено особливості представлення сторонами окремих видів доказів у суді присяжних. Зроблено висновок, що використання сучасних технологій у суді присяжних допомагає суду встановити належним чином усі обставини справи та постановити законний вирок у справі.

Ключові слова: суд присяжних, права присяжного, обов'язки присяжного, докази, дослідження доказів.

Постановка проблеми. Залежно від того, яка модель суду присяжних існує в державі – класична чи шефенська, виділяються особливості доказування перед судом присяжних. Оскільки існуюча в КПК України модель суду присяжних не встановлює жодних особливостей доказування перед судом присяжних, варто дослідити можливі шляхи вдосконалення дослідження доказів в українському суді присяжних, враховуючи зарубіжний досвід доказування в суді присяжних.

Аналіз попередніх досліджень. Наукові дослідження інституту присяжних знайшли своє відображення у працях як дореволюційних науковців (Л. Є. Володимирова, С. Гогеля, Г. Джаншиєва, І. П. Закревського, А. Кенігсона, В. М. Палаузова, С. В. Познишева, І. Я. Фойницького та інших), так і сучасних (А.Б. Войнарович, Р. В. Дорогіна, В. Т. Малярєнка, І. В. Порутенко, І. О. Русанової, А. А. Солодкова, В. М. Тернавської, В. М. Тертишника, Г. І. Чангулі, В. М. Щерби та інших). Однак особливості дослідження доказів судом присяжних в українському кримінальному процесі досліджено неповно, що і викликає потребу проведення даного дослідження.

Метою роботи є дослідження особливостей судового розгляду в суді присяжних, виокремлення способів та методів дослідження сторонами доказів у суді присяжних, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо порядку такого дослідження.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-процесуальному праві історично сформувалися дві теорії розподілу компетенції між присяжними і головуючим суддею.

Перша теорія, загальновідома й найбільш поширена, полягає в тому, що судді вирішують питання права, а присяжні – питання факту (*de jure respondent judices, de facto juratores*).

У 1860-х рр. теорія факту і права піддалася серйозній критиці в німецькій літературі. Багато вчених доводили її невідповідність завданням правосуддя та сутності інституту присяжних. Зрештою була запропонована інша теорія, що стала панівною в німецькому законодавстві того періоду, – вини та покарання. Відповідно до неї присяжні вирішують питання про винність у повному обсязі як з фактичної, так і з правової сторони, а коронні судді застосовують до визнаної винуватості передбачене покарання і водночас вирішують процесуальні питання, що виникають під час розгляду справи [1, с. 61-62].

Друга теорія вини та покарання, основні аргументи прихильників якої зводяться до такого:

1) питання про винність підсудного не може бути віднесено тільки до фактичних питань, оскільки являє собою результат морально-правової оцінки присяжними діяння підсудного, яке вони визнали доведеним;

2) у багатьох випадках поділ на факт і право просто неможливий: чимало таких злочинів, де не можна міркувати про факт, не розмірковуючи про право, або де, навпаки, не можна визнати вину без можливості повно вникнути у фактичну сторону справи [2, с. 221; 3, с. 27; 4, с. 333].

Варто погодитися з думкою, що вимога чіткого розмежування питань факту і питань права практично не здійсненна. Візьмемо основну тріаду питань, які підлягають вирішенню колегією присяжних засідателів. Кожне з поставлених питань є одночасно і питанням факту, і питанням права. Що таке

«відповідне діяння», як не конкретний злочин, передбачений законом, і як вирішити, «чи мало воно місце» і вчинив його обвинувачений, якщо не шляхом зіставлення скоєного з ознаками конкретного складу злочину? [5, с. 36].

Таким чином, вважаємо правильним підхід українського законодавця до закріплення спільної колегії професійних суддів та присяжних, які разом досліджують як питання факту, так і питання прав. Така модель цілком вписується в європейську континентальну модель кримінального процесу та в сучасних умовах з урахуванням попередніх наших пропозицій щодо вдосконалення суду присяжних дозволить забезпечити належну участь народу у відправленні кримінального судочинства.

Важливу групу питань, що вирішуються судом, становлять питання, пов'язані із забезпеченням та дослідженням доказів у ході судового розгляду. Складність вирішення цих питань у суді за участю присяжних зумовлена тим, що від участі присяжних у судовій процедурі доказування залежить і ефективність виконання ними своєї функції, але водночас сама ця процедура має форму певного правозастосовного рішення. Закон визначає умови і підстави для прийняття будь-якого процесуального рішення. Наприклад, обмежено волевиявлення суду щодо призначення судових експертиз (ст. 332 КПК) та формулювання питань, що ставляться на розгляд експерта (ч. 1 ст. 242 КПК). З іншої сторони правові питання, пов'язані з доказуванням, мають безпосередній зв'язок з формуванням у присяжних внутрішнього переконання щодо обставин кримінального провадження.

Дуалістичний характер цих питань змушує підходити диференційовано до процедури їх вирішення. Присяжні повинні бути нарівні із суддями допущені до їх вирішення. Проте, беручи до уваги, що існує й правова сторона питання, серед більшості зі складу суду, яка приймає відповідне рішення, повинен бути хоча б один голос судді. Водночас було б виправданим приймати рішення про вчинення певної процесуальної дії у суді за клопотанням сторони захисту більшістю голосів без урахування правового статусу членів судової колегії. У такому разі для прийняття рішення буде достатньо голосів трьох присяжних, а головуючий буде зобов'язаний надати їм допомогу у складанні такого процесуального рішення [6, с. 235-236].

Судовий розгляд у суді присяжних починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі.

Суддя повинен детально роз'яснити присяжним, що мовчання обвинуваченого, його відмова від дачі показань жодною мірою не повинні сприйматися ними як визнання підсудним своєї вини, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе. Таке право є частиною засади свободи від самовикриття, і відповідно до ч. 2 ст. 18 КПК України кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права. У судовій практиці трапляються випадки, коли особа визнає свою вину, однак відмовляється давати показання. Так, у справі по обвинуваченню К. у вчиненні злочину, передбаченого ст. 348 КК України, обвинувачений своєю винуватість у вчиненому злочині визнав повністю, щиро розкався. Суду обвинувачений відмовився надавати будь-які показання та відповідати на питання. Пояснив це тим, що весь час він перебував у поганому та пригніченому стані [7]. У цій ситуації головуючий правильно роз'яснив присяжним, що потрібно провести судовий розгляд у повному обсязі, незважаючи на визнання обвинуваченим своєї вини.

Істотне значення в суді присяжних має порядок дослідження доказів. Він повинен бути розрахований на краще сприйняття, з'ясування присяжними обставин кримінального провадження, щоб присяжні могли усвідомити весь обсяг доказової бази, який потім їм належить оцінювати. Порядок дослідження доказів у суді повинен бути побудований таким чином, щоб у присяжних створилося цілісне уявлення про обставини, які підлягають доведенню у справі [8, с. 286].

Досить цікаві новели закріплені у судовому розгляді судом присяжних в Іспанії. Так відповідно до ст. 49 Органічного закону [9] після того, як будуть досліджені докази обвинувачення, захист може вимагати у головуючого (це рішення має право прийняти і сам головуючий) прийняти рішення про розпуск суду присяжних, якщо буде визнано, що доказів обвинувачення недостатньо для винесення вироку обвинуваченому. Якщо недостатність доказів стосується тільки одного діяння або обвинуваченого, головуючий може вважати, що вердикт може бути винесено без зазначених епізодів. У такому разі на третій день він оголошує виправдувальний вирок стосовно вказаної частини обвинувачення [10, с. 42].

Для формування у присяжних переконаності в доведеності висунутого обвинувачення велике значення має право державного

обвинувача висловити суду пропозиції про порядок дослідження наданих ним доказів. У вирішенні питання про порядок дослідження доказів прокурор і захисник повинні використовувати право вносити пропозиції із цього приводу з урахуванням обставин конкретного провадження й особливостей сприйняття присяжних засідателів, реалізуючи таким чином засаду змагальності.

Для ефективного переконання присяжних особливого значення набуває забезпечення прокурором принципу безпосередності й усності судового розгляду в процесі подання та дослідження найбільш важливих доказів обвинувачення. У кожному конкретному випадку необхідно використовувати всі можливості для забезпечення допиту потерпілих і свідків у судовому засіданні. Наприклад, допит у режимі відеоконференції, в умовах, що виключають безпосередній візуальний контакт з обвинуваченим. У разі якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. У зв'язку із цим на головуючого покладається обов'язок роз'яснити присяжним наявність підстав для проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, передбачених ч. 1 ст. 336 КПК України, чому саме потрібно задовольнити таке клопотання і чому інакше не можливо провести процесуальну дію.

Досить часто свідки у справі дають показання, які загалом є подібними, але суперечливими в якихось деталях. Тому прокурор повинен наголосити, що такі розбіжності не є недоліком досудового розслідування, а нормальним процесом сприйняття різними людьми однакових обставин. Доцільно також у цьому аспекті навести мотивування Європейського суду з прав людини, який зазначив, що «суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника і співобвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення було ретельно скоординовано» [11].

Складно переоцінити значення наочних способів представлення в суді присяжних. Прокурор навіть у разі прямих доказах винуватості особи може зазнати фіаско, якщо не зуміє дохідливо і переконливо довести до присяжних доказову інформацію. Великий обсяг інформації багато в чому може ускладнити її сприйняття, аналіз, оцінку і, як наслі-

док, прийняття рішення у конкретному кримінальному провадженні. Тому державному обвинувачу необхідно представляти інформацію, що міститься в матеріалах кримінального провадження, таким чином, щоб учасники судового розгляду, зокрема присяжні, отримали повну та об'єктивну картину того, що сталося [12, с. 76].

З огляду на те, що більшість людей – візуали, прокурору варто для суду присяжних підібрати необхідну кількість ілюстрацій, плакатів, зорових образів, словесних картинок, використовувати у своїй доповіді такі звороти, як «дивіться», «ясно і чітко», «уявіть собі», «я бачу це таким чином». Коментуючи відеозаписи, фотоматеріали, схеми, доцільно використовувати спеціальну проекційну техніку [13, с. 19].

Наприклад, у Японії є деякі особливості судового розгляду з участю присяжних. У вступній заяві прокурор викладає факти, які він має намір доказувати, і докази, які він має намір подати. Захисник теж оголошує вступну заяву, в якій викладається основна позиція сторони захисту з приводу обвинувачення. Зазвичай і прокурор, і захисник надають суддям і присяжним письмовий конспект своєї основної позиції, який складається з однієї або двох сторінок. На робочих місцях суддів і присяжних, прокурора і захисника встановлені екрани невеликого розміру, а на стіні судової зали – великі екрани, на які може дивитися публіка. На екранах показується факт, який у цей час доказується стороною, конкретні докази, наприклад креслення, якісь документи. Це пов'язано з тим, що одним із гасел нової судової системи в Японії є «зрозуміле правосуддя». Присяжні можуть безпосередньо задати запитання свідкам і підсудному [14, с. 398].

Для подання в судовому засіданні висновків судових експертиз слід запрошувати експертів, які в судовому засіданні можуть пояснити спеціальні терміни, зазначені у висновку, а також «простою мовою» розповісти, на підставі яких даних були зроблені відповідні висновки. Крім того, прокурору варто наводити аналогії, які дозволять присяжним правильно зрозуміти певні математичні обчислення чи біологічні ознаки схожості. Так, у ході представлення такого висновку молекулярно-генетичної експертизи: «... генетичні ознаки клітин з ядрами у вирізках із кишень та виворотної сторони пояса збігаються між собою та збігаються з генетичними ознаками зразка крові Ш.. Сукупність генетичних ознак, встановлених у вказаних об'єктах, трапляється не частіше, ніж в 1 серед 8,86x10²⁴ (тобто в 1 серед 8,86 септильйонів осіб)» [15], прокурор зазначив для присяжних: «Для до-

відки: населення планети Земля станом на липень 2013 року становить 7 млрд. осіб» [16]. Такі ремарки дають змогу наголосити на важливості інформації та її достовірності.

Не варто боятися визнавати незручні для обвинувачення факти і приховувати їх від присяжних. Наприклад, замовчувати інформацію про протиправні дії потерпілого, що сприяли вчиненню обвинуваченим злочину. Така інформація, озвучена прокурором, а не стороною захисту, може бути своєчасно представлена як несуттєва для встановлення вини обвинуваченого.

Складнощі в розумінні присяжними як джерела доказів викликають протоколи негласних слідчих (розшукових) дій та матеріали оперативно-розшукових заходів. Це зумовлено специфікою цих матеріалів: зокрема, важливо роз'яснити присяжним, з якою метою в протоколах змінено анкетні дані осіб, які брали участь у негласних слідчих (розшукових) діях, щоб усунути будь-які сумніви в достовірності цих документів. Прокурору варто роз'яснити присяжним загальні умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема те, що під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право залучати осіб на умовах конфіденційного співробітництва до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Використання таких осіб здійснюється за умови гарантування їхньої безпеки, а засобом безпеки в кримінальному провадженні, як правило, використовується зміна у протоколах та інших документах анкетних даних цих осіб [17]. Так, у ході розгляду кримінального провадження було змінено анкетні дані П., оскільки він, будучи учасником спеціального слідчого експерименту, прийняв пропозицію К. за грошові кошти в сумі 30 000 доларів США ліквідувати заступника прокурора Харківської області. Замовник надав виконавцю фото особи, яку потрібно було вбити, її будинку й інформацію про маршрут пересування [7]. Судом присяжних у ході розгляду цієї справи правильно було оцінено результати негласних слідчих (розшукових) дій та постановлено обвинувальний вирок.

Також складнощі виникають у ході дослідження показань, які давалися в ході досудового розслідування слідчому судді, оскільки суд присяжних безпосередньо не сприймає показання особи. Показовою в цьому плані є така справа. У судовому засіданні потерпілий З. категорично заперечував, що до нього приходили працівники міліції в лікарню і відбирали якісь пояснення, категорично заперечував,

що його допитували у слідчого судді, стверджував, що це не його голос на аудіо-записі, сказав, що він у слідчого судді не був і його ніхто не допитував. Він наполягав на тому, що в той час, коли проводилася слідча дія – допит у слідчого судді, його взагалі не було в м. Києві, він був в Автономній Республіці Крим на роботі. Крім того, З. підтримував усі клопотання, заявлені обвинуваченими, підтримував захисника обвинуваченого під час дослідження аудіо-, відеоматеріалів та інших матеріалів, які містяться на дисках, під час дослідження письмових доказів та кожного разу покладався на думку адвоката обвинуваченого. Крім того, цей адвокат у судовому засіданні неодноразово надавав консультації потерпілому З., на зауваження головного адвоката не реагував [18].

У зв'язку із цим головуючим правильно було звернено увагу потерпілого на те, що адвокат обвинуваченого не є його представником у даному кримінальному провадженні, а тому не вправі давати консультації та роз'яснення потерпілому. Однак вважаємо, що в цій ситуації суд повинен був вирішити питання про ініціювання притягнення захисника до дисциплінарної відповідальності за порушення правил адвокатської етики.

Висновки

Підводячи підсумки даного дослідження, варто зауважити, що дослідження доказів у суді присяжних має певні особливості, які потрібно враховувати сторонам процесу в ході судового розгляду. Використання сучасних технологій у суді присяжних допомагає суду встановити належним чином всі обставини справи та постановити законний вирок у справі.

Список використаних джерел:

1. Насонов С. А. Вердикт присяжных заседателей / С. А. Насонов, Ярош. – М. : Р. Валент, 2003. – 156 с.
2. Муравьев Н. В. Из прошлой деятельности. Статьи по судебным вопросам / Н. В. Муравьев – С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1900. – Т. 1. – 572 с.
3. Гуэ-Глунок. О суде присяжных / Гуэ-Глунок ; пер. с нем. ; под ред. и с предисл. О. А. Филиппов. – С.-Пб.: Тип. Ф. Стелловского, 1865. – 360 с.
4. Карнозова Л. М. Уголовная юстиция и гражданское общество. Опыт парадигмального анализа / Л. М. Карнозова. – М.: Р. Валент, 2010. – 480 с.
5. Борзенков Г. Н. Суд присяжных и уголовный закон / Г. Н. Борзенков // Вестник МГУ. – 1994. – №4. – С. 33–37. – (Серия: Право).
6. Маланюк А. Право присяжного на участь у вирішенні правових питань у кримінальному провадженні / А. Маланюк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12–13 лютого 2015 р.) : у 2-х ч. – Ч. 2. – Львів: Юридичний факультет, 2015. – С. 12–13.

тет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. – С. 233–236.

7. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 31.10.2014 у кримінальному провадженні № 12013110080009861 [Електронний ресурс] // Єдиний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41232568>.

8. Туманянц А. Р. Прокурор у суді присяжних: участь у судовому слідстві / А. Р. Туманянц // Університетські наукові записки / Хмельницьк. ун-т упр. та права. – 2005. – № 3. – С. 285–287.

9. Ley Org nica del Tribunal del Jurado de 22 de mayo 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo5-1995.html.

10. Насонов С.А. Европейские модели производства в суде присяжных: суд присяжных в Испании (сравнительно-правовое исследование) // Актуальные проблемы российского права. – 2015. – № 8. – С. 154–160.

11. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.06.2008 у справі № 32092/02 «Яременко проти України» // Офіційний Вісник України. – 2009. – № 2. – Ст. 74.

12. Кулик Н. В. О современных технологиях представления доказательственной информации в деятельности государственного обвинителя / Н. В. Кулик, А. В. Холопов // КриминалистЪ. – 2009. – № 1. – С. 75–80.

13. Зарипова Г. Использование психологических знаний гособвинителем / Г. Зарипова // Законность. – 2006. – № 11. – С. 18–20.

14. Коморида А. Суд с участием судебных заседателей: новая система участия граждан в отправлении правосудия в Японии / А. Коморида // LEX RUSSICA. – 2012. – № 2. – С. 396–409.

15. Кримінальне провадження № 12012360010000014 // Архів Личаківського районного суду м. Львова. – Т. 6. – С. 198.

16. Кримінальне провадження № 12012360010000014 // Архів Личаківського районного суду м. Львова. – Т. 8. – С. 20.

17. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

18. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 24.10.2014 у кримінальному провадженні № 12013110080009861 [Електронний ресурс] // Єдиний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41072561>.

Проанализирован процессуальный порядок исследования доказательств в суде присяжных. Исследованы особенности представления сторонами отдельных видов доказательств в суде присяжных. Сделан вывод о том, что использование современных технологий в суде присяжных помогает суду установить должным образом все обстоятельства дела и вынести законный приговор по уголовному производству.

Ключевые слова: суд присяжных, права присяжного, обязанности присяжного, доказательства, исследования доказательств.

The procedural order of evidences examination at the jury trial is analyzed. The peculiarities of handling of certain types of evidence by the parties to the jury are studied. It is concluded that the use of modern technologies helps jury trial to set properly all the circumstances of the case and render a legal judgment in the case.

Key words: jury trial, rights of the jury, duties of the jury, evidences, research of the evidences.

